

Vani Rošćić

Sveučilište u Zadru, Odjel za filozofiju, Obala kralja Petra Krešimira IV, br. 2, HR-23000 Zadar
vroscic@unizd.hr

Sveučilište i kultura

Sažetak

U radu se kritički analizira Pareysonova koncepcija krize kulture i kulture slobode, kojom pokazuje da ova posljednja ima za cilj iskristalizirati ideju kulture koja bi mogla donijeti odgovor na svaku situaciju uzrokovanu krizom. Tijekom vrlo zahtjevnog vremena od 1941. do 1948. Luigi Pareyson objavljuje niz tekstova nadahnutih egzistencijalističkom i personalističkom filozofijom kulture kojima se intenzivno uključuje u kulturno-političku raspravu o reformi obrazovanja u Italiji. Pareyson u tim tekstovima problematiku sveučilišta ne odjeljuje od problema školskog sustava. Čista ideja školstva i sveučilišta je upravo ono što čuva od redukcionističke vizije osobe, a time i kulture. Niz ideja koje Pareyson donosi ulaze u projekt opće reforme edukacijskog sustava od kojih su neke i danas aktualne.

Ključne riječi

Luigi Pareyson, kultura, sloboda, osoba, sveučilište

Uvod

U estetičkom opusu filozofa Luigija Pareysona može se pronaći niz tekstova koji se bave pitanjem kulture u egzistencijalističkoj i personalističkoj koncepciji, međutim o pitanju sveučilišta imamo samo ono što piše neposredno nakon završenog studija, dok su rane Drugog svjetskog rata još uvijek svježije i dok sveučilište radi u okolnostima koje nisu lake. Iako kasnije nije mnogo napisao o problematici sveučilišta, on se, prema svjedočenju njegovih kolega i učenika,¹ tijekom cijelog svog radnog vijeka intenzivno bavio politikom sveučilišta i s osobitim žarom promišljao o važnom mjestu filozofije unutar samog sveučilišta.

U tom ranom razdoblju njegovog filozofskog stvaralaštva politički se aktivira u Partito d'Azione te piše niz zahtjevnih članaka² o aspektu za kojeg drži

1

Reinhahard Lauth, »Ricocri delle mie conversazioni con Luigi Pareyson«, u: Alessandro Di Chiara (ur.), *Luigi Pareyson filosofo della libertà*, La Città del Sole, Napoli 1997., str. 29–45.

2

U djelu *Iniziativa e libertà* nalazi se niz sakupljenih tekstova o politici, kulturi i školstvu pisanih u razdoblju od 1945 do 1950. Većina ovih tekstova tiskana je anonimno, jer je *L'Italia libera* u samom početku neko vrijeme izlazila u tajnosti. Pareyson u ovim tekstovima izlaže niz ideja koje vidi nezaobilaznima

za jedan dobar projekt opće reforme edukativnog sustava. »La riforma della scuola e del costume«, *L'Italia libera*, Roma, 20. 2. 1944., br. 8, str. 1; »Appello ai maestri italiani«, *L'Italia libera*, Roma, 20. 2. 1944., br. 8, str. 1–2; »L'unione degli educatori«, *L'Italia libera*, Roma, 20. 2. 1944., br. 8, str. 2; »Problema preliminare: la epurazione«, *L'Italia libera*, Roma 20. 2. 1944., br. 8, str. 2. Pareysonovim piscima strojem napisani su i njegovim rukopisom ispravljeni originali koji se nalazi u Arhivu ISRP, PA/ag.4.e.: »La Scuola media«, *L'Italia libera*, Roma, 20. 2. 1944., br. 8, str. 3; original se također nalazi u Arhivu ISRP,

da je kamen temeljac obnove jedne zemlje. U mladenačkom žaru poticajno analizira različite argumente pokazujući kako odgojno-obrazovni sustav nije tek djelić nekog mozaika koji bi pridonosio ljepoti cjeline, nego je najvažniji zupčanik organskog mehanizma države koji čini da se mehanizam uopće pokreće. U svim tim pisanim materijalima o problemu školstva uočljivo je kako Pareyson problematiku sveučilišta ne odjeljuje od problema školskog sustava gledanog općenito. Iako su ovi tekstovi pisani više prije nego u vrijeme obrade filozofije kulture, estetičke teorije formativnosti i ontološkog personalizma,³ ipak se u njegovim promišljanjima o krizi školskog sustava i u rješenjima koja pokušava podastrijeti lako može nazrijeti njegovo buduće usmjerenje i filozofski itinerarij.

1. Kriza moderne kulture i kultura slobode

1.1. Kriza kulture

Poznato je kako djela Luigija Pareysona sadrže vrlo zaokruženo promišljanje o koncepciji slobode. U djelu *Esistenza e persona*⁴ kroz niz aspekata u svjetlu egzistencijalizma i personalizma Pareyson problematizira temeljnu dinamiku slobode. Svaka bi od otvorenih tema bila vrijedna posebnog analiziranja i obrade, međutim ovdje ćemo dotaknuti u prvom redu njegovu koncepciju krize kulture, a zatim njegovu koncepciju kulture slobode koja ima za cilj iskristalizirati ideju kulture koja se pod utjecajem tradicionalne misli tijekom povijesti pojavljivala u različitim formama i koja bi, za razliku od moderne filozofije, mogla donijeti odgovor na svaku situaciju krize, u čemu bi se nalazila i njena neprestana aktualnost.⁵ Ključ čitanja Pareysonove misli nalazi se u ideji slobode inspirirane kršćanskom mišlju, no cilj mu nije njena suprotstavljenost modernoj filozofiji niti nova obrada tradicionalnog, nego želja da se ponudi horizont univerzalnih i zajedničkih vrijednosti temeljnih za promišljanje o kulturi čovjeka i osobe.

Autor pokazuje kako se kriza moderne kulture vidi kroz pad kulturne sinteze i gubitak transcendentnog čiji su se efekti zadržali do danas. S posebnom pažnjom u navedenom djelu analizira pojam krize. Pod tim pojmom u prvom redu shvaća nepostojanje neke prepoznatljive filozofske sinteze, a zatim uzroke krize pronalazi u raspadanju hegelijanskog sustava. Donosi:

»... kriza znači raspadanje zaključka i problem novog početka. Kriza pretpostavlja neki zaključak: zaključak nekog svijeta, neke kulture i neke civilizacije; i mogućnost dolaska do svijesti o krizi što je determinirano stvarnošću jedne filozofije koja se predstavlja kao svijest o zaključku.«⁶

Hegelova filozofija predstavlja se zaključkom jedne civilizacije. Ona želi zaustaviti vrijeme veličanstvenom i cjelovitom vizijom čitave ljudske povijesti te stvarnost i samo povijesno nastajanje koje interpretira zatvara u sustav čineći tako da se samosvijest povijesti transformira u svijest o zaključku.⁷ Sve ono što se dogodilo u svijetu kulture zadnjih stotinjak godina do danas i njena aktualna kriza, prema Pareysonu, proizlazi upravo iz raspadanja tog zaključka, to jest proizlazi iz krize Hegelove filozofije, iz metafizičkog racionalizma. Svijet čovjeka, kojeg je Hegel dijalektikom želio dovesti do Apsolutnog duha, sada se rastvara u prikazivanjima koja su sve više kaotična. Onaj dijalektički red kojeg je Hegel želio postaviti u život Duha nestaje, jer subordinirajući i integrirajući forme duha jednu s drugima dolazi do toga da svaka od tih formi izdvojena od drugih teži postati apsolutnom. Time Hegelova filozofija, shvaćena kao zaokružena cjelovitost, prestaje biti povezana te postaje raspadanje zaključka.

1.2. Filozofija krize

Egzistencijalizam se smješta upravo unutar toga raspadanja s izričitom nakanom dovođenja u pitanje samog Hegelovog zaključka i osvjetljavanja problematičnosti same krize. Međutim, prema Pareysonu egzistencijalizam ipak nije samo jednostavno izricanje krize, ali s druge strane nije ni donošenje nekog novog rješenja.

Pokušaji izlaza iz ove produžene kulturne krize ne realiziraju se ni Kierkegaardovom ni Feuerbachovom filozofijom. Više negoli se može promatrati kao novo rješenje koje vodi prema novoj kulturi koja bi se nadahnjivala na tradicionalnom obuhvaćajući svo povijesno, filozofsko, intelektualno i religiozno naslijeđe, egzistencijalizam prema Pareysonu predstavlja tek očitovanje postojeće nestabilnosti.⁸

Mogući izlaz iz kulturne krize ne može biti u fragmentacijskom preuzimanju nekih elemenata iz sveukupne baštine, nego u ponovnom otkrivanju vrijednosti tradicionalne misli. Stoga Pareyson vidi kako je do izlaza moguće doći jedino preko isključujućeg izbora: ili izbor kulture utemeljene na tradicionalnim vrijednostima ili izbor moderne kulture koja ovom prethodnom ne bi bila inspirirana. Ovaj posljednji izbor sa sobom nosi problem nepostojanja čvrstih i međusobno neisključujućih referenci, dok prvi izbor nosi sa sobom filozofsku odgovornost zbog potrebe projektiranja nove kulture koja bi, polazeći od jedne prethodno postavljene pozicije, nadilazila modernu kulturu i bila u stanju predložiti novu sintezu koja bi mogla nadići krizu kulture. Prema Pareysonu egzistencijalizam je izražaj krize, jer je svjestan činjenice da je Hegelova filozofija zaključak te je stoga i svjestan nužnosti nekog novog početka, ali nije on sam rješenje utoliko što ostaje sjedinjen s krizom »tako uskim vezama da ga je nemoguće shvatiti bez nje«.⁹

PA/ag.4.e., samo mu Pareyson mijenja naslov u »La riforma della scuola media«, dok se članak »Ancora su 'Scuola e cultura'« nalazi samo u Arhivu ISRP, PA/ag.4.e., a svoje prvo tiskanje doživljava tek u: Luigi Pareyson, *Iniziativa e liberta*, Mursia, Milano 2005., što je ujedno treći volumen posthumnog opsežnog djela *Opere complete* (uredili su ga Giuseppe Riconda, Giovanni Ferretti, Claudio Ciancio i Francesco Tomatis). Djelo *Aspetti attuali del problema della scuola*, Partito d' Azione, Torino, svibanj 1945., str. 56; Pareysonovom pišačim strojem napisan i njegovim rukopisom ispravljen original s promijenjenim naslovom u »Sul problema della scuola« koji se nalazi u Arhivu ISRP, PA/ag.4.e. Svi originali čuvaju se u Centro Studi filosofico-religiosi Luigi Pareyson.

3
Tekstovi i članci o školskom sustavu nastaju u isto vrijeme kada i Pareysonove prve studije o egzistencijalizmu (*Studi sull'estenzialismo*, 1943.; *Esistenza e persona*, 1950.). Estetičku teoriju formativnosti prvi puta iznosi 1954., dok se obradom ontološkog personalizma bavio do kraja svoga filozofskoga djelovanja. Tek posthumno mu je tiskano za ontološki personalizam najvrjednije djelo koje je prevedeno i na hrvatski: *Ontologija slobode. Zlo i patnja*, Demetra, Zagreb 2005.

4
Luigi Pareyson, *Esistenza e persona*, Il melangolo, Genova 1992.

5
Produbljeno analiziranje dodirnih točaka Pareysona i Del Nocea oko pitanja krize kulture donosi Giovanni Borgo, »Cristianesimo e cultura della liberta in Pareyson«, *Segni e compresione*, a. XIX n.s.n. 56., 2005., str. 57–73.

6
L. Pareyson, *Esistenza e persona*, str. 79.

7
Vidi isto, str. 9–10.

8
G. Riconda, u članku u kojem se bavi pitanjem odnosa tradicionalne i moderne misli, Pareysona ističe kao izvršnog interpreta moderne misli i kulture. Vidi Giuseppe Riconda, »Pensiero tradizionale e pensiero moderno«, *Annuario filosofico* 3 (1987), Ugo Mursia, str. 3–17.

9
L. Pareyson, *Esistenza e persona*, str. 80.

Zbog toga se autor suočava s tri problema. U prvom redu analizira točno značenje izjave da je egzistencijalizam filozofija krize. Drugi problem kojeg kritički osvjetljava su odnosi egzistencijalizma i hegelijanizma, a na trećem mjestu analizira koji je doprinos egzistencijalizma tako interpretiranog. Snagu egzistencijalizma vidi upravo u jasnoći evidentnog pokazivanja aktualnih problema, to jest onih problema s kojima se filozofija mora suočiti i kojima mora donijeti rješenja za nadilaženje moderne krize kulture. To su: stvarnost konačnog, pojedinačnost osobe, problem povijesne i religiozne stvarnosti kršćanstva te prepoznavanje povijesnosti i osobnosti filozofije.

U otvorenosti prema totalitetu egzistencije kultura implicira disponiranost prema dijalogu s transcendentnim, to jest kultura implicira otvorenost prema načinima kojima se ljudska egzistencija o tome odnosu ima potrebu izraziti stvaralaštvom. Autor vidi veliki doprinos egzistencijalizma upravo u obradi pojma pojedinačnog, ne toliko u smislu individualnog kao jedinstva u mnoštvu, već zato što pojedinačno vidi kao jedinstvo koje nije djelić cjeline nego je cjelovitost. Time se pojam pojedinačnog sjedinjuje sa sviješću o neponovljivosti i sviješću o vlastitoj destiniranosti te s jedinstvenom vokacijom čovjeka da sačinjen kao osoba, treba djelovati kao osoba.

Iako se egzistencijalizam svim ovim aspektima pojedinačnog nije bavio na adekvatan način, ipak je, prema Pareysonu, njegov doprinos toliki da ga ni jedna filozofija osobe neće moći zaobići.¹⁰ Osim navedenog, zasluga je egzistencijalizma u tome što pokazuje da se ne može filozofirati niti prihvatiti utemeljenja nove kulture koja bi trebala riješiti krizu, a da se prije nije odgovorilo na neizbježno pitanje: kraj ili novo pronalaženje tradicionalnog?¹¹

Sljedeći doprinos egzistencijalizma Pareyson vidi u naglašavanju činjenice da svaka spoznaja istine ne može zaobići povijesnu situaciju, čime tvrdi kako se istini može pristupiti samo preko povijesnog i osobnog posredništva. No istinsko nasljedstvo što ga egzistencijalizam, prema Pareysonu, ostavlja suvremenim filozofskim strujama nalazi se u temi neodjeljivosti bitka i slobode.

Sloboda je uvjet dostojanstva ljudskog djelovanja. U slobodi se može shvatiti dužnost prihvaćanja vlastite odgovornosti; biti slobodan i izazov razlučivanja dobra i prijanjanja uz njega. Bitku se ne može pristupiti osim preko slobode te autor ističe kako su bitak i sloboda dva neodjeljiva aspekta ljudskog djelovanja koje se treba shvatiti upravo u smislu vjernosti bitku i zalaganju za slobodu. Sloboda ne bi bila takvom bez bitka, inače bi se za čovjeka pretvorila u kaznu i zatvor. Bitak potiče i podržava slobodu u istom momentu u kojemu se ona vrši i vježba, pa čak i onda kada ide prema vlastitoj destrukciji, negiranju ili izdaji bitka, a to je moguće upravo stoga jer sam bitak jest sloboda.

Filozofija egzistencije otvara put traganju razuma za vlastitom slobodom i za vlastitom odgovornošću, u čemu egzistencija otkriva svoje granice i upravo tako svoju veličinu i širinu. Zbog toga Pareyson ističe kako je egzistencijalizam u svojoj biti ontologija slobode.¹² Ovoj temi posvećuje posljednje godine svoga stvaralaštva te tvrdi da egzistencijalizam nikako ne može biti stvar prošlosti, nego se ontologijom slobode otvara novi ciklus filozofskih problema.

2. Filozofija osobe i kultura

2.1. Od egzistencijalističkog do ontološkog personalizma

Program Pareysonova personalizma nastaje na temelju preuzimanja temeljnih pojmova i premisa egzistencijalizma koje postavlja i razvija u svojoj autonomnoj postavci. Dolazi na ideju da problemi kako ih donosi egzistencijalizam

moгу biti riješeni na pravi način samo pomoću filozofije osobe koja bi autonomno razvijala zahtjeve egzistencijalističke filozofije. Cilj mu je predstaviti jednu egzistencijalističku verziju personalizma, zbog čega predlaže shvaćanje pojma osobe kao sintezu pojedinačnog i univerzalnog, držeći da tako može problematiku osobe usmjeriti prema sintezi primanja i djelovanja kojom je i okarakterizirana. Pareyson stoga obrađuje čitav niz otvorenih polemika suvremenog personalizma, a ovdje ćemo izdvojiti samo ona promišljanja kojima se može kritički osvijetliti mogući utjecaj, odnos i doprinos filozofije osobe i ontološkog personalizma na suvremenu kulturu, jer kultura nije drugo nego poseban način preko kojega osobe i narodi poprimaju stvarnost njihovog bitka i svijeta koji ih okružuje, kojeg posvajaju i transformiraju dajući svakoj stvari ljudsku dimenziju, čineći od svijeta ljudski univerzum. Čovjek kao stvaratelj kulture u njoj izražava vlastiti bitak i upravo izražavanjem vlastite kulture vodi brigu o svemu što ga okružuje, a to ga ujedno razvija u osobnom i društvenom smislu.

Autor analizira dimenziju čovjeka promatranog kroz egzistiranje i postavljenost, dovršenost i nedostatnost koju opet ne promatra kroz njen negativni vid te ističe kako osoba nije za sebe, nego ima potrebu za drugim. Zatim obrađuje problematiku osobe kao zadataka samoj sebi. Ona je djelo vlastitog djelovanja te ukazuje na odgovornost osobe ne samo za ono što uspijeva učiniti od sebe same, nego i za ono što osoba je, a da to ne ovisi o njoj. Zbog toga se može reći kako se osoba kao takva sama čini, ali i osvaja. U svojim analiziranjima Pareyson progresivno naglašava ontološki aspekt osobe. Ona je »kao takva, sačinjena upravo zbog njenog odnosa s bitkom, zbog njene ukorijenjenosti u istini, a njena destinacija je upravo prepoznavanje istine u mjeri u kojoj se ova može osobno formulirati«.¹³

Bitak čovjeka je određeno »trebati biti«, koje ovisi o individui i o afirmiranju vlastite ljudskosti. Osoba se rađa kao vrijednost ukoliko se individuum učini osobom afirmirajući onu normativnu bit ljudskosti u kojoj je sama zadana. Drugim riječima, prema Pareysonu, individuum izgrađuje svoju osobnost ukoliko preuzima zadatak realiziranja biti ljudskosti sadržanog u sebi samome skicirajući i definirajući tako vlastiti profil te nikad prinuđen povijesnom uvjetovanošću afirmira se u neponovljivosti svoje vrijednosti.

Osoba kao zadatak u svakom trenutku svoje egzistencije je ono što je uspjela napraviti od sebe same. Čovjek izabire hoće li biti povijest ili imati povijest, izabire hoće li se identificirati s vlastitom situacijom ili će mu ona biti sredstvo preko kojega može doći do izvora vlastite slobode.¹⁴ U procesu osobnog

10

Problematikom odnosa filozofije egzistencije i filozofije osobe u djelima Pareysona s posebnom pažnjom bavio se Francesco Russo, *Esistenza e libertà. Il pensiero di Luigi Pareyson*, Armando, Roma 1993.

11

Usp. L. Pareyson, *Esistenza e persona*, str. 91–93.

12

Veliki broj talijanskih autora posvetio se istraživanju Pareysonova promišljanja ontologije slobode: Filippo Bartolone, »L'ontologia della libertà: a confronto con Luigi Pareyson«, *Itinerarium* 6 (1998) 11, str. 53–60; Ermene-gildo Conti, *La verità nell'interpretazione.*

L'ontologia ermeneutica di Luigi Pareyson, Trauben, Torino 2000.; Sossio Giametta, »Sull'Ontologia della libertà. Il male la sofferenza«, u: AA.VV., *Il pensiero di Luigi Pareyson nella filosofia contemporanea*, Trauben edizioni, Torino 2000., str. 179–191; Francesco Tomatis, *Ontologia del male. L'ermeneutica di Luigi Pareyson*, Città Nuova, Roma 1995.

13

Luigi Pareyson, *Verità e interpretazione*, 4. izdanje, Mursia, Milano 1991., str. 101.

14

Usp. Luigi Pareyson, *Verità e interpretazione*, Mursia, Milano 1982., str. 16–18.

samoostvarenja, s jedne strane slobodni izbori konkretiziraju samu osobu čineći je jedinstvenom i neponovljivom, a s druge je strane osoba poput dovršenog djela svima prepoznatljiva i paradigmatična.

Prema principu primanja i djelovanja kreativnost osobe nije nikada apsolutna, to jest ne može biti lišena odnosa i poticaja iz njoj izvanjskoga svijeta. Ovo vrijedi za racionalnost osobe, a još više za njen odnos prema bitku i istini koji nisu stvoreni od čovjeka, nego mu se daju i od njega mogu biti jedino slobodno prihvaćeni i osobno interpretirani. Uspoređujući osobu s umjetničkim djelom, u svojoj *Teoriji formativnosti*¹⁵ Pareyson pokazuje kako je svaka pojedina egzistencija zapravo osobna izvedba iste, a promišljanje o osobi kao o vlastitom djelu u potpunosti izražava dinamizam same egzistencije koja se poput umjetničkog djela ostvaruje jedino kroz pokušaje, uz neprestani rizik promašaja.

2.2. *Kulturno stvaralaštvo osobe i društva*

U djelu *I problemi dell'estetica*,¹⁶ kroz prethodno navedene aspekte filozofije osobe, autor obrađuje problematiku kulturne klime u Italiji koja je zbog tadašnjih političko-socijalnih utjecaja bila obojena krizom što prema njegovom mišljenju proizlazi iz shvaćanja pojma individuuma na način dalek filozofiji egzistencije i filozofiji osobe. Analizirajući različite diskusije o estetičkoj problematici, Pareyson svoje argumente razvija preko kritičkoga promišljanja rasprava o umjetničkom stvaralaštvu, polazeći od polemike oko pitanja kome pripisati umjetničko i kulturno stvaralaštvo: osobi ili društvu? Nizom argumenata pokazuje kako se ni u umjetnosti ni u kulturi ništa ne događa ako se one ne odvijaju preko aktivnog i kreativnog posredništva osobe. Kulturno stvaralaštvo zbiva se u plodnome dijalogu i suradnji između osoba i grupa te odavde proizlazi njegova socijalna i društvena dimenzija.

Ono što karakterizira neki narod je upravo njegova kultura, forme izražavanja njenog bitka i osjećaja, njenih vrijednosti i nevrijednosti, njenog stvaralaštva, njenog života u odnosu, njenog načina rada, slavljenja života. Zbog toga su osobe kulture, zbog svojeg važnog mjesta kojeg su zauzimale u životu nacije, nosile i odgovornost pred svojim narodom, što se očitovale u plemenitom trudu širenja onog najboljeg od kulturnih osobitosti kako bi se mogli razvijati i rasti, krenuvši od vlastitih korijena, ostajući u isto vrijeme otvorenima drugim narodima. U ovom zahtjevnom zadatku istraživanja i razmjene, čovjek kulture ima potrebu održavanja plodnoga dijaloga sa samim sobom. Od njega se traže autentičnost i čestitost kako bi drugima prenio istinito, plemenito, lijepo i sve ono što podržava zdrav razum. Prema Pareysonu, koliko god svako kulturno djelovanje u sebi sadrži duh vremena i glas naroda, ono do svog izražaja ipak dolazi preko djelovanja jedinstvene duhovnosti neke osobe koja konkretno nešto stvara.

Neizostavnost personalnog pogleda na svijet kulture pokazuje se i u svakom kolektivnom, udruženom i grupnom djelovanju, jer je svako takvo djelovanje ujedno i osobno djelovanje. Svako zajedničko stvaralaštvo ostvaruje se jedino preko osobnih zasluga i nastavlja djelovati samo preko osobnih prilagođivanja i realiziranja. Kultura koja bi se i zalagala oko depersonalizacije ne može ne biti osobna, jer je vrlo osoban i onaj pogled koji bi želio biti neosoban i univerzalan.

Kada se koncepciji kulture neke grupe, naroda i civilizacije pristupa kao nekoj nad-osobnoj stvarnosti, zaboravlja se da se na toj nad-osobnoj kulturnoj stvarnosti može participirati jedino osobno. Ovo participiranje može se pokazati kao prijanjanje uz ili kao odbacivanje određene kulture, ali se u oba slučaja pokazuje i osobni odnos prema toj kulturi. Ono što se događa u kulturnom

stvaralaštvu moglo bi se usporediti s *circulus virtiosus* u kojem osobni i jedinstveni glas pojedinca povlači sa sobom onaj kolektivni i nad-osobni glas koji je opet od ovoga prvoga već potpuno neodjeljiv zbog potpune asimiliranosti. Kolektivni aspekt kulture ne mora se nužno promijeniti, nego postaje vjerno obuhvaćen i prenesen, interpretiran od neponovljive perspektive i nezamjenjive duhovnosti osobe pojedinca.

Kulturno stvaralaštvo često puta iziskuje suradnju i ona potvrđuje upravo osobnu dimenziju nekog kulturnog dobra. Sam pojam suradnje i kolektivnog rada na području kulture implicira stvarnost osoba koje angažirano sudjeluju, a ne znači lišavanje onog osobnog zbog zajedničkog djela. Suradnja na području kulturnog djelovanja ne uspijeva ako se ne odvija preko savršene kongenijalnosti. Ona sjedinjuje autore bilo da su blizu ili daleko u vremenu i prostoru. Kongenijalnost upućuje na osobnost i iziskuje ju. Kongenijalnošću u težnjama i načinu djelovanja među osobama koje surađuju postiže se nalikovanje, a da se ne žrtvuje ništa od vlastite neovisnosti, nego je se afirmira. Istinsko surađivanje preko kongenijalnosti daje da se upravo u onom stanju nalikovanja i u trudu asimiliranja pronalaze i otkrivaju neki skriveni aspekti vlastite osobnosti.

3. Odnosi kulture i sveučilišta

Prije negoli prijedemo na analiziranje Pareysonovih ideja vezanih uz problematiku školstva uopće, potrebno je imati u vidu navedeno vrijeme i okolnosti nastanka samih tekstova. Sam autor ističe kako su tu donesena osobna promišljanja u stilu pobudnica »pisanih na brzinu, što je karakteristično za pisanje u skrovitosti«. ¹⁷ Stoga je u ovim tekstovima nemoguće tražiti uobičajenu Pareysonovu spekulativnu argumentaciju i filozofsku analizu, no držimo vrijednim istaknuti neke od smjernica i pokušaja rješenja problema školstva koji prema autoru postaju aktualni u svim vremenima s velikim promjenama.

3.1. Sveučilište kao okosnica školskog sustava

Sveučilište, i u širem smislu sveučilišna kultura, tvore stvarnost odlučujuće važnosti za društvo. Tijekom prošloga stoljeća sveučilišna institucija pretrpjela je znatne promjene, jer bitno ovisi o svom povijesnom, kulturnom, društvenom, ekonomskom i političkom kontekstu. Koliko je god Pareyson svjestan različitosti problema koji prate sveučilište, njegove vlastite zadaće i njegovog vlastitog identiteta i određene autonomnosti, ipak ga u ovim tekstovima ne odjeljuje od problema čitavog školskog sustava.

U tekstu »Funzione politica e sociale della scuola« ¹⁸ autor polazi od konstatacije da nakon odmetanja velikog dijela visoke kulture i podvrgavanjem

¹⁵

Problematika odnosa osobe i istine, osobe i umjetničke forme, doprinijela je nastanku Pareysonove teorije interpretacije koju iznosi već 1954. u djelu koje je prevedeno na hrvatski: *Estetika. Teorija formativnosti*, Demetra, Zagreb 2008. (osobito str. 189–196). Kasnije tu teoriju razvija u djelu *Verità e interpretazione*.

¹⁶

Vidi Luigi Pareyson, *I problemi dell'estetica*, Mazaroti, Milano 1966., str. 95–101. Usku

povezanost odnosa osobe i forme analizira Vittorio Stella, »Persona ed arte nella teoria della formatività«, *Giornale di metafisica* XII (1957), str. 74–100.

¹⁷

L. Pareyson, *Iniziativa e liberta*, str. 49.

¹⁸

Tekst »Funzione politica e sociale della scuola« (Pareysonovom piscim strojem napisan i njegovim rukopisom ispravljen original na-

autonomije sveučilišta političkim strujanjima, svo ostalo školstvo ostaje nezaštićeno s nizom gorućih problema koji se samo prelijevaju sa sveučilišne razine na sve ostale. Sveučilišna formacija u sebi nosi impuls prema davanju vlastitoga doprinosa u stvaranju kulture u dijalogu sa svim osobama i narodima.

Kultura koja je plod univerzalne otvorenosti misli stvara se i razvija kao dijalog koji se vodi na različitim razinama. Potraga koja je tražila način kako staviti u međudnos različite forme znanja dovodi do stvaranja institucije sveučilišta gdje se pokušavaju sjediniti različiti doprinosi kulturnog nasljedstva čovječanstva. Sveučilište je prema svojoj naravi pozvano biti živi ambijent društva, jamstvo slobode i razvoja čitavog školskog sustava, kao takvo ono je pozvano vršiti i glavnu ulogu u podizanju kulture na viši stupanj. Pozvano je stvarati visoku kulturu koja ne može biti identificirana ni s jednom posebnom kulturom, nego svakoj prilazi otvorena duha ne štedeći truda u zalaganju oko promoviranja, prenošenja i stvaranja onog jedinstvenog ljudskog bogatstva, kao što je to kulturno dobro. Personalističko promišljanje o kulturi pokazuje da svako kulturno stvaralaštvo nosi u svojoj nutrini nukleus uvjerenja i vrijednosti koje mu tvore »dušu«. Upravo preko te »duše« kulture aktualiziraju se nutarnji potencijali pojedinih osoba koje djeluju na sveučilištu, a zatim sa svoje strane tu istu kulturu stvaralačkim doprinosima obogaćuju.

Poslijeratna kriza, koja dohvaća sve dimenzije društva, u samo sveučilište i u sav školski sustav unosi određenu konfuziju s pojavom različitih pozitivnih i negativnih tendencija. Sveučilište i još više gimnazije, koje su nekad bile rezervirane za privilegirane, počinju se otvarati širokoj javnosti, od osnovne izobrazbe do permanentnog obrazovanja, što opet dovodi do promjene standarda kako života tako i obrazovanja. Svaka nova gospodarska situacija u društvu donosi novu koncepciju edukativnog problema. Pareyson donosi: »trebalo bi ustanoviti školu koja bi bila tako agilna i artikulirana da može slijediti korak transformiranja koja polako nastaju u organizacijskoj strukturi društva«. ¹⁹

Zbog toga autor izlaz iz ove konfuzne situacije vidi u organiziranju školskog sustava u uskoj povezanosti s produktivnim sustavima gospodarstva. Pareyson drži da bi u svojoj društvenoj ulozi škola na tome području trebala ponovno preuzeti svoje mjesto. Sveučilišta i srednje škole trebale bi tražiti i izabirati one gospodarske institucije koje uistinu odgovaraju aktualnim potrebama društva u Italiji. Time bi se moglo postići razumno razvrstavanje mase studenata i đaka prema onim zanimanjima koja su stvarna potreba ekonomske situacije zemlje. Osim toga, spriječilo bi se stvaranje umjetnog prestiža nekih škola i sveučilišta koji su neprikladni i nesposobni razmotriti stvarne potrebe pojedinca i društva, a kao takvi, prema Pareysonu, su »sredstvo kvarenja građanskog dijela radnika i uzrok su štetne birokratizacije srednjeg staleža, zapravo su rana talijanskog školskog sustava«. ²⁰

Pareyson se ovim ne zalaže za reduciranje školstva na obrtničke škole niti za svođenje sveučilišta na profesionalnu formaciju, a još manje za ograničavanje humanističke izobrazbe, nego se zalaže za radikalnu promjenu shvaćanja same kulture odgoja i obrazovanja koji bi trebali biti usmjereni na osposobljavanje osobe za razumsko i kritičko prosuđivanje općeg dobra.

Spomenuta potreba za uskom povezanošću školstva s produktivnim sustavima gospodarstva, za Pareysona, osim pozitivnih vrijednosti na kolektivnoj razini poput usmjeravanja studenata prema mogućim zaposlenjima izbjegavajući tako pesimizam pred profesionalnim perspektivama i neizvjesnim ekonomskim marazmom, može proizvesti pozitivne implikacije i na individual-

noj razini, jer samom vanjskom postavkom takav studij daje »smisao za konstruktivnost«. U duhu filozofije osobe, autor školu shvaća kao »vježbalište života«,²¹ koje uzdiže temeljne ljudske kreposti i koje priprema mlade osobe na slobodno vršenje civilnih i političkih prava. Edukacija bi od samoga početka čovjeku trebala davati smisao za konstruktivnost. Drugim riječima, trebala bi ga usmjeravati prema odgovornosti za izgrađivanje vlastite osobnosti, a na kolektivnom planu trebala bi ga poticati za konstruktivno i konkretno pridonosenje napretku društva unutar kojeg živi i djeluje, što je ujedno glavna premisa i garancija za bilo koje ozbiljno specijaliziranje na području zanata i na području intelektualnih djelatnosti. Ispravno vrednovanje konstruktivnosti u radu pridonosi razvijanju interesa i težnji prema svim kulturnim sredstvima i obrazovanju koji mogu usavršiti sam rad.

3.2. *Kultura protiv školstva*

Polemizirajući s nekim liberalističkim²² pokušajima odgovora na ruševine sustava naobrazbe koje je za sobom ostavio fašizam u Italiji i Drugi svjetski rat, u kratkom članku »Ancora su 'Scuola e cultura'« Pareyson kritički analizira nastanak ideje o rivalitetu između škole i kulture, podastirući niz ideja zbog kojih izvor problema ne vidi toliko u ustrojstvu sustava naobrazbe koliko u njegovom provođenju.²³ Pod utjecajem liberalističkog načina shvaćanja države i političkog života stvorena je fraza »škola je protiv kulture«, koja u svojoj biti skriva liberalnu antitezu između države i pojedinca.

Pareyson iznosi pozitivne zamisli ovakvog zalaganja, no pokazuje kako pogubne mogu biti i negativne posljedice takvog pokušaja rješenja problema. U strahu od države koja bi mogla uzurpirati prava pojedinca, oslobađanje od nje liberalci vide kroz oduzimanje funkcija državi koje ima ili u njihovom umanjivanju. Ovo posljednje vodilo bi prema transformiranju države u upravitelja društvenim ustanovama, a kao upravitelj država više nije vrhovna vlast, nego se pretvara u organizam koji profesionalno i tehnički može biti savršen, međutim nema mogućnosti upravljanja. Budući da je individuum u neprekidnoj situaciji nužne obrane protiv države, individuum protiv države na području školstva zapravo znači – kultura protiv škole. Prema ovom drugom načinu Pareyson kaže da se:

lazi se u Arhivu ISRP, PA/ag.4.e.) nastao je zbog izlaganja na radijskoj konferenciji 7. 7. 1945. u 20h u okviru niza radijskih političko-kulturnih emisija u organizaciji Partito d'Azione. Usp. L. Pareyson, *Iniziativa e liberta*, str. 44–47.

19

Isto, str. 46.

20

Isto, str. 47.

21

Isto, str. 37.

22

Kada govori o liberalističkim stavovima i promišljanjima, Pareyson se ne osvrće na filozofski način promišljanja o liberalcu kao slobodnom čovjeku koji vjeruje u slobodu, niti misli na građanina u klasičnome smislu koji slobodu brani kao određenu privilegiju, nego

u »povijesnom smislu«. Liberalni čovjek je onaj koji se praktički bori za afirmaciju svih prirodnih prava individua nasuprot »invazije despotske države«. Stav liberala pred političkim problemom većinom je određen osjećajem koji bi se mogao definirati kao »strah od države«. Za liberala država je uvijek Levijatana koji vlada nad podređenima. On korumpira moral i dovodi do ekonomskog rasipanja. Kako bi se uspjelo boriti protiv države Levijatana, liberalu se otvaraju dva puta: državi se mogu oduzeti neke od funkcija koje je samovoljno i na štetu preuzela ili, ako liberal nije dovoljno jak za oduzimanje tih funkcija, onda teži barem umanjiti njihovu vrijednost i doprinos (usp. isto, str. 41–42).

23

Usp. L. Pareyson, *Iniziativa e liberta*, str. 42–43.

»... sustav naobrazbe ne bi u cijelosti mogao oduzeti državi, međutim škola kao dio državnog aparata ne bi trebala polagati nikakvo pravo na kulturu, to jest na kulturnu izgradnju i formiranje svijesti, nego bi školstvo bio organizam koji je izričito usmjeren prema tehniciranom izvršenju određenih zadataka, neosjetljivo na duhovne struje koje drmajuju zemljom.«²⁴

Kako što je iz citata vidljivo, Pareyson ukazuje na jednu od posljedica ovakvog liberalističkog zalaganja prema kojemu država ne postaje »skup« kojeg usmjeravaju i koordiniraju različite institucije pokrenute od naroda, nego postaje »upravitelj« tehniciranih društvenih službi među kojima je čitav sustav naobrazbe samo jedna između ostalih.

Prema ovakvoj liberalnoj postavci, i sveučilišta bi se trebala baviti jedino osiguravanjem tehničke i profesionalne naobrazbe bez prava na odgojno-kulturnu formaciju osobe. Tako se zapravo izlažu antagonističkom riziku, koji s jedne strane sa sobom nosi pasivno podnošenje dominantnih kulturnih utjecaja ili s druge strane sveučilišta imaju priliku postati tek nešto marginalno u odnosu na kulturu koja se nametnula. Pareyson drži kako je kultura doduše sredstvo socijalnog i političkog odabiranja, ali ne bi trebala biti skućena na okvir aktualnog građanskog staleža te se ne bi trebala hraniti izričito njihovim normama i vrijednostima, idealima i interesima.

3.3. *Kultura slobode u školi kulture*

Problemizirajući dalje ovu liberalističku postavku, Pareyson primjećuje da različitim političkim strankama i pojedincima, koji govore o slobodi i koji iskreno misle da se bore za nju dok raspravljaju o ulozi države u školstvu, o odnosu naobrazbe i kulture, tražeći rješenje problema školskog sustava u pojedinačnim didaktičkim i metodičkim analizama, često puta promakne korijen samoga problema, a to je duh tehniciranja u školskom sustavu. Pod *tehniciranjem*²⁵ Pareyson shvaća skup različitih funkcija i mehanizama reduciranih na izvršavanje, bez osobnog idejnog i kreativnog angažiranja. Jedini autor koji je pisao o Pareysonovim promišljanjima o školstvu, Francesco Tomatis, ističe problematičan aspekt takvog sustava prema kojem se mladu osobu otrgne od aktivnog života izražavanja i razvijanja bogatstva svoje osobnosti, čemu je po naravi usmjerena, te je se postavlja u intelektualističke sheme i paradigme, gdje joj vene svježina izvornih talenata i neovisnost značaja, a formiraju se sasvim oprečna ponašanja od servilne pasivnosti do slijepog suprotstavljanja.²⁶ Tehnicirana škola, koja je odijeljena od svoga naravnoga elementa u kojemu jedino može opstati, to jest koja je odvojena od kulture, postaje »najkomotnije sredstvo vladarima despotskih tendencija preko kojega mogu dobiti na svojoj vrijednosti.«²⁷

Pareyson nizom argumenata pokazuje kako odjeljivanje školskog sustava od kulture predstavlja neprestanu opasnost podvrgavanja čitavog tog sustava vlasti koja prva na njega stavi ruke, te ističe kako se škola može obraniti od bilo kakvih utjecaja vlasti upravo onoliko koliko je škola kulture, ako je ustanova koja je slobodna, a ne tehnicirana, ako je škola, a ne društvena služba. Jedinstvo škole i kulture je djelo neprestanog i trajnog ekvilibrija, dijaloga i suradnje između kulturnih tekovina i doprinosa otvorene i zdrave izobrazbe.

Problem, prema autoru, nastaje kada se pojam kulture, to jest svega onoga čime se čovjek izgrađuje, čime razvija svoje mnogostruke duševne i tjelesne sposobnosti trudeći se činiti čovječnijim društveni život doprinoseći čitavom ljudskom rodu svojim djelovanjem, zamjeni sa službenom kulturom totalitarnističke države, što je negacija kulturi.

Stoga Pareyson inzistira da se ne treba govoriti o »školi protiv kulture«, nego o »školi slobode« koja je protiv »službene kulture«. Trebalo bi govoriti o kul-

turi, koja u zaštiti prava svakog pojedinca svojim vrijednostima za opće dobro pridonosi tomu da ljudske osobe dosegnu svoju puninu i kao takva kultura ne može ne biti protiv tehniciranjem pokorenoj školi.

Svaka konkretna osoba, prema Pareysonovoj personalističkoj viziji, u kojoj se bez iznimke prepoznaje dostojanstvo te jedinstvena i neponovljiva odgovornost, subjekt je i objekt svake kulturne djelatnosti. Sveučilište bi u tom smislu imalo zadatak razvijati se kao služba ljudskoj slobodi kako bi moglo postići bolje uvjete za ispravno djelovanje pridonoseći oslobađanju od neznanja i pogreške, otvarajući mogućnost progresivnog poboljšanja, surađujući oko solucija socijalne nepravde i ekonomske oskudice, jednom riječju – to je nezaobilazni zadatak sveučilišne kulture. Kulturno nasljedstvo sveučilišta nalazi se u dubokom smislu za respekt slobode pojedinca i temeljne jednakosti među svim osobama.

Nasuprot ovoj liberalističkoj viziji oduzimanja vlasti državi, Pareyson se zalaže za demokratsku državu jer, prema njemu, jedino takva država može:

»... između ostalih, sebi dozvoliti luksuz 'škole kulture', a da time ne upadne u opasnost da bi ova [škola] monopolizirala znanje na uštrb slobode misli, da postane etička škola na štetu moralnosti škole, to jest slobode poučavanja, jer u režimu samovlade ne postoji službeno mišljenje, nego javno mnijenje, ne postoje etičko-politički naputci koji bi bili nametnuti od drugoga, nego smjernice misli koje otvaraju put između drugih, jer bolje predstavljaju državu suvremene civilizacije te njen napredak.«²⁸

Iz samog teksta je očito koliko se u ovom mladenačkom razdoblju²⁹ Pareyson iskreno zalaže za ideju prema kojoj demokracija omogućuje školu kulture, a da sa svoje strane škola kulture osigurava i učvršćuje demokraciju, jer obrazovna škola ne može ne biti sredstvo slobodnih uvjerenja, utvrda protiv »povratka barbarizma pod krinkom krotke pseudo-kulture«.³⁰ Najbolji protuotrov pseudo-kulturi nalazi se u školi koja nije negacija kulturi, nego je škola

24
Isto, str. 42.

25
U svome stilu pisanja Pareyson ovdje namjerno koristi neuobičajen pojam *tecnicizzazione* koji se ni u talijanskom jeziku ne koristi u literaturi vezanoj uz odgoj i obrazovanje. Stoga smo se u prijevodu odlučili za glagolsku imenicu *tehniciranje* koja prema Hrvatskom jezičnom portalu najbliže obuhvaća značenje pojma kako ga Pareyson tumači. ('Tehnicirati': baviti se samo tehnikom nekoga rada bez kreativnosti, zaklanjati se za tehničke efekte, tehnikom prikrivati pomanjkanje stvaralačkih snaga [*kao gitarist nije nikada samo tehnicirao kao mnogi*], Hrvatski jezični portal, dostupno na: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>.)

26
Usp. Francesco Tomatis, »La riforma della scuola e del costume«, *Cuneo: provincia granda* 49 (2/2000), str. 23.

27
L. Pareyson, *Iniziativa e liberta*, str. 42.

28
Isto, str. 43. Tekst u zagradama smo mi dodali.

29
Pareyson tada, između ostalog, pristupa stranici Partito d'Azione zbog »demokratske tradicije s kojom je povezana i zbog duha kulture koju animira, zbog svjesnog stava da pred društvenim potrebama modernog vremena uzima u obzir problem škole kao temeljni problem života zemlje« (isto, str. 45). Napominje kako je u programima te stranke na prvom mjestu u ekonomskoj, socijalnoj i političkoj obnovi zemlje nužno pretpostaviti moralnu obnovu, koja je garancija da bi uopće mogla profunkcionirati demokratska država. Prije negoli osnivanje različitih institucija prema njima, potrebno je kreirati duh. Pareysonovi istomišljenici drže da politički problem u Italiji nije toliko pravni koliko pedagoški. Ako se za cilj nema lagana improvizacija demokracije, nego se želi ući u posjed stabilne i trajne slobode, smatraju kako je nužno neprestano i duboko raditi na edukaciji koja može pripremiti spoznaju i otvoriti je prema svijesti o vlastitome dostojanstvu te je uputiti prema spontanom usmjerenju prema onome što joj to dostojanstvo i slobodu prepoznaje i garantira (usp. isto, str. 45–46).

30
Isto, str. 43.

kulture koja udiše oživljujući zrak kulture umjesto onog umrtvljujućeg zraka pseudo-kulture.

»Onaj koji bi se bojao da bi odgojno-obrazovna škola bila služinska škola, brka službenu kulturu totalitarističke države, što je pseudo-kultura, s kulturom koja je misao, umjetnosti i znanost u neprestanom gibanju prema razvoju i prilagođavanju duhovnim potrebama individua, pobrkao je mrtvljenje znanja, sa znanjem.«³¹

Kultura koja se rađa slobodna trebala bi se širiti u uvjetima slobode. Osoba koja svojim djelovanjem pridonosi promicanju kulture sveučilišta ima dužnost ponuditi svoju kulturu, ali je ne može nametnuti. Nametanje je u suprotnosti s kulturom, jer se suprotstavlja upravo onome procesu slobodnog asimiliranja osobne misli i ljubavi što je svojstveno kulturi duha.

Autor nadalje primjećuje kako, unatoč diskusijama i parcijalnim reformama školstva,³² čitav sustav izobrazbe u svojim metodama obično zadrži svoj apstraktni dogmatizam koji je daleko od stvarnih životnih, materijalnih i moralnih potreba egzistencije. Pareyson drži kako je ovakvu situaciju krize sustava naobrazbe, koja u Italiji već dulje vrijeme traje, moguće riješiti jedino sveopćom reformom školstva »definitivnog karaktera«. Autor objašnjava razloge ovako radikalnog naslova reforme. Očito mu je kako se plodovi neke školske reforme mogu početi pokazivati tek nakon dugog niza godina te je već u planiranju projekta nužno predmnijevati greške, s obzirom da se improvizirane stvari tijekom vremena pokažu privremene te zahtijevaju neprekidne intervencije, s čime se sam problem ne odlaže samo za kasnije nego se i povećava.

Reforma »definitivnog karaktera« treba »isključiti bilo kakvu kasniju promjenu ili krpanje koje bi bez obzira kakvo ono bilo, promijenilo narav i zauvijek kompromitiralo njegovo funkcioniranje«. ³³ Kako bi se uopće stvorilo plodno tlo za nastanak reforme, koja bi bila u mogućnosti odgovoriti realnim potrebama zemlje, nužna je javna diskusija o problemu školstva. U općoj indiferentnosti koja prati sve probleme školstva i zbog manjka interesa javnog mnijenja te zbog pogrešnog stava da pred problematikom školstava postoje daleko prioritetnija pitanja koja treba riješiti, Pareyson drži kako je potrebno organizirati čitavu kampanju javnih rasprava i pisanja u dnevnom tisku. Zatim bi trebalo uspostaviti kontakte s različitim institucijama raspitujući se što svaka vrsta radnih i profesionalnih djelatnosti traži od škole. Time bi, prema autoru, napredovala politička i društvena edukacija građana, a poboljšala bi se i profesionalna formacija proizvođača.

Osim osvješćivanja javnosti, Pareyson naglašava kako bi se u ovakvu reformu trebali uključiti u prvom redu oni koji se bave nastavom. Sva Pareysonova pobuda zbog koje se uopće odlučio pisati o potrebi reforme, može se iščitati iz rečenice kojom poziva i proziva sve nastavnike:

»... nužno je da nastavnici već sada promišljaju o važnom problemu³⁴ kako se ne bi raspršili kada sloboda bude provjetrila svijesti, postavljajući ih pred veliku odgovornost rekonstrukcije nacije (...) talijanski nastavnik od onog sveučilišnog do učitelja osnovne škole ne može ne željeti, žarko, da se napokon pronađe radikalno i konkretno rješenje za najrazličitije društvene, tehničke i didaktičke probleme organizacije školstva, i to upravo zbog svog profesionalnog dostojanstva.«³⁵

Iz samoga teksta se vidi kako se, prema Pareysonu, u prvome redu nastavnici trebaju osloboditi bilo kakve – kulturne, ekonomske, administrativne, socijalne i političke – forme ropstva, kako bi tu istu slobodu mogli utisnuti učenicima. Nužno je stoga, smatra autor, u iščekivanju reforme oformiti tijela unutar školskoga sustava, koja bi se usmjerila na uvođenje nastavnika u opće funkcioniranje sustava naobrazbe kako bi mogli prenositi demokratsku svijest

kroz svoju profesionalnu djelatnost. U tu svrhu predlaže promicanje udruženja među srednjim školama, zatim njihovu čestu komunikaciju sa sveučilištem, oformljivanje kružoka, radionica, časopisa, novina, simpozija, diskusija i sve ono što bi moglo pridonijeti pripremi i promoviranju svake vrste djelovanja koje bi nastavnicima prenosilo onu političku edukaciju koja im nedostaje, a koja je neophodna za samo ispunjavanje njihove funkcije. Na taj bi način nastavnici u svoje konkretno iskustvo pouke mogli pridodati raspoznavanje odnosa vlastite materije s cjelokupnim životom u Italiji, čime bi se dala mogućnost da se školstvo uvede u cjelokupnost života nacije, no to se opet ne može postići ako nema želje i osobnog zalaganja nastavnika.

Razlog zbog kojega nastavnici velikim dijelom nisu osviješteni o pitanju politike školstva, prema Pareysonu nalazi se u tehniciranom edukativnom sustavu iz kojega su izašli i u lošoj humanističkoj naobrazbi koju su primili. Oni su, prema njemu, najbolji primjer zbog čega je nemoguće razmišljati o reformi koja bi se prema sveučilištu, srednjoj i osnovnoj školi odnosila kao prema zasebnim cjelinama.

Pareyson stoga zagovara potrebu uvođenja niza humanističkih materija u srednjoškolsko i sveučilišno obrazovanje, jer je u svakom tipu škole, u većoj ili manjoj mjeri ovisno o naravi profesionalne pripreme, potrebno umetnuti pouku odgojno-formativnog karaktera, humanističku kulturu koja se ne mora nužno poistovjetiti s klasičnom kulturom. Jedino humanistička kultura može ponuditi odgovor na složene probleme ljudskoga života i društva, jer je stvarateljica karakteristične *forme mentis* prema kojoj važnost nekog mišljenja mora biti usuglašena sa snagom njegovog argumenta, čime se razvija kritički duh, a kao takva je najbolja za demokratski odgoj, s obzirom da »svijest o slobodi izvire iz iskustva ljudskih odnosa«.³⁶

Pareyson smatra da aktivno sudjelovanje i zalaganje nastavnika u reformi nije puko bavljenje politikom nego doprinosi i samoj kulturi, jer promišljanje o putovima kojima bi se što većoj masi naroda dalo najveću moguću društvenu svijest, kojima bi se osobe oslobodilo od predrasuda o radu kao nevrijednosti u odnosu na uspjeh, razmišljanje o načinima kojima bi se ukazivalo da se u ekonomiji, društvu i politici izabire ono opće dobro, a ne prihod, zapravo na najveći mogući način otvara putove kulture. Autentična sloboda poučavanja sa sobom nosi stvarnu mogućnost kreiranja vlastitih edukacijskih centara bez

31

Isto, str. 44.

32

Fašistički režim u Italiji, tijekom kojega i neposredno nakon kojega Pareyson piše ove tekstove, sa svojim razvikanim reformama i kontra-reformama školstva nije poboljšao ovo stanje (Pareyson ovdje osobito misli na Gentileovu reformu iz 1923. i Bottaijevu reformu iz 1939.), dapače »pogoršao ga je šireći naviku puke retorike, hipokrizije i pasivnog poslušala. Sam eksperiment manualnog rada nije bio drugo nego umjetni i diletantski vrhunac obične školske prakse bez ikakvog ozbiljnog karaktera.« Isto, str. 32.

33

Isto, str. 54.

34

Pareyson pod ovim problemom vidi potrebu ujedinjavanja nastavnika u sindikate i njihovo

aktivno sudjelovanje u promjenama čitavog školskog sustava. On drži kako u većini slučajeva nastavnici uopće nisu pripremljeni za plodnu diskusiju o politici i reformi školstva. Nastavnici problem školstva obično promatraju unutar jednog vrlo ograničenog horizonta te ga pokušavaju riješiti preko pitanja programa satnice nastave, sjedinjavanja i razjedinjavanja određenih materija, što su također sve važne stvari, ali se ne bi trebao izgubiti smisao za iznimnu vrijednost školstva u cjelokupnom nacionalnom doprinosu. Uzroci ovakve nepripremljenosti nastavnika nalazi se u činjenici da su oni zbog niza okolnosti bili navedeni odijeliti svoje nastavničko djelovanje od bilo kakve političke svijesti.

35

Isto, str. 36–37.

36

Isto, str. 45.

diskriminacije. Kultura ima za cilj potpuni razvoj osoba i naroda. Tome teže razvoj znanosti i tehnika, kao i različite forme shvaćanja i služenja ljudskom društvu. Zbog toga bi kultura trebala biti pristupačna svima, brinući se prije svega oko rješavanja problema onih koji ekonomski i kulturno oskudijevaju.

Pareyson ovdje ne zagovara spuštanje kulture na nižu »narodnu razinu«, nego govori o važnosti davanja kulture narodu oslobađajući ga predrasude kako je kultura privilegij zatvorenih viših klasa. Da bi škola mogla djelovati na ovaj način nužno je da nastavnici, od sveučilišnih profesora do učitelja osnovne škole, djeluju na način blizak narodu odričući se jednom zauvijek takozvane »obrane kulture u uskim i zatvorenim krugovima«, jer zatvorena kultura nije kultura nego pseudo-kultura. Pareyson tvrdi kako svi gore navedeni aspekti pokazuju da odgojno-obrazovna reforma ne može biti ni shvaćena ni aktualizirana izvan jedne široke reforme društveno-političkoga reda te da se kultura može oživjeti samo u atmosferi slobode koja u sebi implicira okretanje prema odnosima među društvenim slojevima, naravno uz duboku promjenu navika, ukusa i inklinacija.

Zaključak

Na kraju možemo primijetiti kako su Pareysonovi anonimno pisani kratki članci više politički naputci nego sustavno iznošenje problematike školskog sustava u Italiji. Lako je uočljivo kako autor ne donosi jasne ideje o naravi i strukturi sveučilišta, nego unutar problematike cjelokupnog školstva donosi tek vrlo rascjepkane, ali ne zbog toga manje vrijedne segmente za promišljanje o odnosu sveučilišta i kulture. Gotovo u svakoj postavljenoj temi o problematici školstva mogu se iščitati ideje filozofskih pravaca koje je u tom mladenačkom razdoblju autor studiozno proučavao, no teško se sa sigurnošću može procijeniti koliko je bavljenje politikom i školskom problematikom utjecalo na razvoj njegove misli unutar filozofije egzistencije i kasnije ontološkog personalizma. Pisanjem o školstvu Pareyson se intenzivno uključuje u kulturno-političku raspravu o reformi obrazovanja u Italiji, a čitav niz ideja koje donosi ulaze u projekt reforme srednjoškolskog sustava u regiji Pijemont od kojih su neke i danas aktualne.

Vani Roščić

University and Culture

Abstract

The article offers critical analysis of Pareyson's conception of the crisis of the culture and the culture of freedom, and tries to show that the culture of freedom has, as its goal, clarification of the idea of culture which might give an answer for any situation of crisis. During a very demanding period between 1941 and 1948, Luigi Pareyson published a number of papers inspired by existentialistic philosophy and personalistic philosophy of culture, which testify to his intensely active role in the cultural-political discussion concerning the reform of education in Italy. Pure idea of education and university safeguards from reductionist view of a person and culture. Number of ideas which Pareyson gives, enter into the project of a general reform of educational system and some of them are present to this day.

Key words

Luigi Pareyson, culture, freedom, person, university